Μακεδονικά

Τόμ. 1

Νικολάου Κ. Κασομούλη, Αγωνιστού του
Εικοσιένα, Μακεδόνας, Ενθυμήματα Στρατιωτικά
της Επανάστασης των Ελλήνων 1821-1833.
Εισαγωγή και σημειώσεις υπό ΓΙΑΝΝΗ
ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ. Τόμ. Α' Αθήναι 1939. Σελ. οξ'+464 .

Ι. Κ. Βασδραβέλλης

doi: [10.12681/makedonika.9240](https://doi.org/10.12681/makedonika.9240)

Copyright © 2016, Ι. Κ. Βασδραβέλλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βασδραβέλλης Ι. Κ. (2017). Νικολάου Κ. Κασομούλη, Αγωνιστού του Εικοσιένα, Μακεδόνας, Ενθυμήματα Στρατιωτικά της Επανάστασης των Ελλήνων 1821-1833. Εισαγωγή και σημειώσεις υπό ΓΙΑΝΝΗ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ. Τόμ. Α' Αθήναι 1939. Σελ. οξ'+464 . *Μακεδονικά*, 1, 550-555. <https://doi.org/10.12681/makedonika.9240>

φα — μεταφράσεις εκ κωδίκων του τουρκικού αρχείου Βεροίας και των αρχείων Κοινοτήτων τινών της Χαλκιδικής — διαφωτίζουν ιδίως την επανάστασιν του Βερμίου και της Χαλκιδικής και συμπληρώνουν ή επανορθώνουν τα μέχρι σήμερα και έξ άλλων πηγών γνωστά.

Εκ της συντόμου ταύτης επισκοπήσεως του περιεχομένου καταφαίνεται και η σπουδαιότης της συμβολής του κ. 'Ι. Βασδραβέλλη εις την έρευναν της περιόδου, ην πραγματεύεται. 'Ο αύστηρός βεβαίως έπιστήμων Ιστορικός θα έπεθύμει μεγαλύτεραν συντομίαν ιδίως εις την εκθεσιν γεγονότων γνωστών και έξ άλλων έργων. 'Η μέθοδος έξ άλλου της δια βιογραφιών εξιστορήσεως Ιστορικών γεγονότων, έφ' όσον δέν πρόκειται περι μονογραφιών, είναι η συνήθης παρ' ήμιν και εις αυτήν άρέσκονται οί άσχολούμενοι κυρίως με την Ιστορίαν της τουρκοκρατίας, άλλα δέν είναι και πάντοτε ή όρθή. Καί η παράθεσις όλοκλήρου του κειμένου έγγραφων, ένω περικοπή τις θα ήρκει, βλάπτει την συνοχήν της άφηγήσεως. 'Αλλ' αυτά και άλλα τινά δια τόν αύστηρόν έπιστήμονα. 'Ο κ. Βασδραβέλλης όμως «άφίνει εις τούς μάλλον ειδικωτέρους νά συνεχίσουν και όλοκληρώσουν εις τό μέλλον την προσπάθειάν του». Σήμερα δυνάμεθα νά ειπώμεν ότι ό κ. Βασδραβέλλης είναι από τούς καλύτερους μελετητάς του τμήματος τούτου της μακράς Ιστορίας μας, δέν θεωρώ δέ αναγκαίον νά επαναλάβω ένταύθα ότι γενικώς ή έρευνα της Μακεδονίας είχε καθυστερήσει παρ' ήμιν, ούτε δέ και νά τονίσω Ιδιαιτέρως ότι ή άληθής μεγάλη συμβολή των Μακεδόνων εις τόν ύπερ της άνεξαρτησίας άγώνα του 1821 δέν είχε τύχει της δεούσης προσοχής και έκτιμήσεως υπό των Ιστορικών μας. Καί εις τοϋτο όφείλεται ή σημασία του βιβλίου του κ. 'Ι. Βασδραβέλλη, ότι δίδει την καλύτεραν μέχρι τοϋδε εικόνα των άγώνων και θυσιών των Μακεδόνων εις τούς ύπερ του "Εθνους άγώνας και άποτελεί σήμεραν έπικαιρον άνάγκησιν.

Εις την μεταφοράν της χρονολογίας των έν τέλει σελ. 241-290 παρατιθεμένων έγγραφων παρεισέφησαν σφάλματά τινα, τά όποια δέν θεωρώ άσκοπον νά επανορθώσω ένταύθα, τοσούτω μάλλον καθ' όσον ή μεταφορά αύτη έγγενετο ύπ' έμού του ίδιου κατά παράκλησιν του συγγραφέως. "Εγγρ. 4, άντι 22 Μαΐου γράφε 22 'Ιουνίου. "Εγγρ. 9, άντι 28 'Οκτωβρίου γρ. 4 'Οκτωβρίου. "Εγγρ. 10, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 28, 29, 34, 35, 36 και 37, πρέπει νά προστεθί μία μονάς εις την ήμερομηνίαν εκάστου μηνός, διότι τό τουρκικόν έτος 1237 είναι δίσεκτον. Έγγρ. π. χ. 10 άντι 23 'Οκτ. πρέπει νά γραφή 24 'Οκτ., Έγγρ. 16 άντι 11 Μαρτ. πρέπει νά γραφή 12 Μαρτίου και οϋτω καθ' έξης. "Εγγρ. 13, άντι 20 'Ιαν. γρ. 1 Φεβρ. "Εγγρ. 14, άντι 29 'Ιαν. γρ. 10 Φεβρ. "Εγγρ. 15, άντι 22 'Ιαν. γρ. 3 Φεβρ. "Εγγρ. 22, άντι 28 Μαρτ. γρ. 7 'Απρ. "Εγγρ. 31, άντι 14 Αϋγ. γρ. 26 'Ιουλίου.

Α. ΣΙΓΑΛΑΣ

Νικολάου Κ. Κασομούλη, "Αγωνιστοϋ του Εικοσιένα, Μακεδόνας, "Ενθυμήματα Στρατιωτικά της "Επαναστάσεως των "Ελλήνων 1821-1833. Εισαγωγή και σημειώσεις υπό ΓΙΑΝΝΗ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ. Τόμ. Α' "Αθήναι 1939. Σελ. οξ' + 464.

"Η σπουδαιότης των Στρατιωτικών "Ενθυμημάτων του Νικολάου Κασομούλη έπιτρέπει εις ήμās νά δημοσιεύσωμεν ένταύθα κατά σειράν τρία σημειώματα επί της έκδόσεως του πρώτου τόμου υπό του Γιάννη Βλαχογιάννη,

τῶν κ. κ. Ἰωάννου Κ. Βασδραβέλλη, Γιάννη Ἀργ. Τόζη καὶ Εὐαγγέλου Στ. Τζιάτζιου.

1. Τοῦ κ. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη. — Ἐνῶ στήν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα βωμοὶ καὶ τρόπαια καὶ τελετὲς καὶ ἀγάλματα καὶ προτομέες στήνονται γιὰ νὰ δοξάσουν τοὺς στρατηγοὺς καὶ ναυάρχους τοῦ μεγάλου μας ἀγῶνα τοῦ 1821, ἐδῶ ψηλὰ λησμονιὰ καὶ πάχνη σκέπαζε ὡς τώρα θυσίεις κι' ἀνδραγαθήματα, καταστροφή καὶ ἐρήμωσι πού τράβηξαν οἱ Μακεδόνες, οἱ ἀθάνατοι αὐτοὶ νεκροί, οἱ προπομποὶ στοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ξεσκήκωμα τοῦ ἔθνους μας. Ἀνάμεσα λοιπόν σ' αὐτὴ τὴ λησμονιὰ ξεπήδησε τελευταῖα ὁ πρῶτος τόμος τῶν «Στρατιωτικῶν Ἐνθυμημάτων τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων» τοῦ Μακεδόνα ἀγωνιστοῦ τοῦ 21, τοῦ Νικολάου Κ. Κασομούλη. Ἡ νεώτερη Ἑλληνικὴ ἱστορία χρεωστεῖ στον ἱστοριοδίφη κ. Γιάννη Βλαχογιάννη ἀνεκτίμητους ἐθνικοὺς θησαυρούς, πού χάρις στοῦ ζήλο καὶ τίς προσπάθειές του σώθηκαν καὶ εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Κοντὰ σ' αὐτὴ προστιθεταὶ τώρα τὸ ἔργο τοῦ Κασομούλη. Εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν «Ἐνθυμημάτων τοῦ Κασομούλη» συνέβαλε βεβαίως καὶ ἡ πρωτοβουλία τοῦ σεμνοῦ ἀπογόνου τῶν Δραγοῦμηδων κ. Φιλίππου Δραγοῦμη, πού χάρις σ' αὐτὸν ἀνέλαβεν ἡ «Πάγγελος Ἐπιτροπὴ» τὰ ἔξοδα τῆς ἐκτυπώσεως τῶν «Ἐνθυμημάτων».

Ἡ σημασία τῶν «Ἐνθυμημάτων» γιὰ τὴ νεώτερη ἱστορία μας εἶναι σημαντικὴ κι' ἀκόμη σημαντικώτερη γιὰ τὴν ἰδιαίτερη ἱστορία τῆς Βορείου Ἑλλάδος.

Στὴν εἰσαγωγή του ὁ Βλαχογιάννης ἐξετάζει τὸν συγγραφέα καὶ τὸ ἔργο του, κατόπιν παραθέτει βιογραφικὸ σημείωμα καὶ περιγραφὴ τοῦ χειρογράφου. Στὴν ἀρχὴ χτυπᾷ ἀλύπητα τὸ λογιωτατισμὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ 21 καὶ θεωρεῖ καὶ τὸν Σιατιστινὸ συγγραφέα τῶν «Ἐνθυμημάτων» καὶ ἀγωνιστὴ τοῦ 21 θῦμα δασκαλιστικοῦ τῆς ἐποχῆς του. Μὰ καὶ ἄλλους πολλοὺς ἱστοριογράφους τῆς Ἐπαναστάσεως κρίνει καὶ ἐπικρίνει ὁ Βλαχογιάννης. Ἐχοντας ὑπ' ὄψει τὸν Κασομούλη καὶ ἄλλες πηγές συμπληρώνει τὴ βιογραφία τοῦ ἀγωνιστοῦ κατόπιν. Δὲν πρόκειται νὰ ἐπεκταθοῦμε ἐδῶ πολὺ. Θὰ προσπαθήσουμε νὰ δώσωμε μόνο μιὰ μικρὴ εἰκόνα γιὰ τὸ περιεχόμενον τοῦ πρώτου αὐτοῦ τόμου καὶ νὰ ἐξετάσουμε στοῦ τέλος τοῦ σημειώματός μας μερικὲς λεπτομέρειες, πού ἀφοροῦν τὸν ἀρματολισμὸ καὶ τὸν ἀγῶνα στὴ Βόρειο Ἑλλάδα.

Ὁ Νικόλαος Κώστα Κασομούλης ἦταν Σιατιστινός, ἴσως κατ'ἔργο ἀπὸ παλαιότερη οἰκογένεια τῆς Κοζάνης — δὲν ἐπιμένω σ' αὐτό, οὔτε κι' ἔχει σημασία μεγάλη — βέβαιον εἶναι ὅτι γεννήθηκε καὶ μεγάλωσε στὴν Σιάτιστα. Ἡ μητέρα τοῦ Κασομούλη Σουλτάνα ἦταν Βλατισιώτισσα καὶ συγγένευε μὲ τὴν οἰκογένειαν τῶν μεγαλοτσελνικῶν Φαρμακαίων. Εἶχε λοιπόν ὁ Κασομούλης μέσα του τὸ ἔξυπνο καὶ νοικοκυρεμένο πνεῦμα τῶν Σιατιστινῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν τόλμη καὶ τὸν πατριωτισμὸ τοῦ βουνήσιου Βλατισιώτου. Ἀπάνω σ' αὐτὰ τὰ δύο χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ξετυλίγεται ὁλόκληρη ἡ ζωὴ τοῦ ἀγωνιστοῦ.

Ὁ Κασομούλης ξεκίνησε τὸ Φλεβάρη τοῦ 1820 ἀπὸ τίς Σέρρες, ὅπου ἐμπορευόνταν ὁ πατέρας του, μὲ ἐμπορικὴ ἀποστολὴ γιὰ τὴν Αἴγυπτον καὶ περνώντας στὴν ἐπιστροφή ἀπὸ τὴν Σμύρνη μυσήθηκε στοῦ μυστήριου τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας, μόλις 22 χρονῶν τότε, ἀπὸ τὸν κρητικὸ γιατρὸ καὶ Φιλικὸ Μιχαὴλ Ναύτη.

Με μεγάλο ένθουσιασμό ο Κασομούλης έμαθε τη μελετωμένη εξέγερσι του "Εθνους κι' άφου τακτοποίησε γρήγορα τις ύποθέσεις του, γύρισε στις Σέρρες, όπου ύπήρχε σπουδαίο κέντρο τής Φ. Ε. με επί κεφαλής τó Δεσπότη Χρύσανθο. 'Ο Κασομούλης ήλθε σέ στενή έπαφή με τούς εκπροσώπους τής Φ. Ε. "Οταν όμως έγινεν εκεί γνωστό τó κίνημα στις 'Ηγεμονίες κι' ή σφαγή του Πατριάρχη και των Συνοδικών, ο Κασομούλης, κατά συμβουλήν του πατέρα του, έφυγε για την Σιάτιστα κ' έτσι απέφυγε τή σύλληψί του, άπ' την όποία δέν γλύτωσαν οι Σερραίοι Φιλικοί και προύχοντες.

'Η Δυτική Μακεδονία είχε κι' αυτή αρχίσει νά κινείται' στή Σιάτιστα γίνεται μιá τοπική σύνοδος κι' αποφασίζεται όπως ο Κασομούλης μαζί με 25 παληκάρια, άφου έλθη σέ έπαφή με τόν άρματωλό τής Καστανιάς Διαμαντή, νά πάγη στο Μωριά ως έπίσημος άπεσταλμένος των περί τών 'Αλιάκμονα Δυτικομακεδόνων και νά έπικοινωνήσῃ με τήν Κεντρική Διοίκηση.

'Ο Κασομούλης λοιπόν, άφου συνεννοήθηκε με τόν Διαμαντή στην Καστανιά και με τόν 'Εμμ. Παπα στην Κασσάνδρα κι' έφωδιάσθηκε και με άλλα συστατικά, δίνοντας έτσι μεγαλυτέραν έκτασι και σημασία στην άποστολή του, άνεχώρησε για την Τριπολιτσά. "Ο,τι έκθέτει στα 'Ενθυμήματά του ο Κασομούλης για την συνάντησί του με τούς καπεταναίους τής Πελοποννήσου και πρό πάντων με τόν Κολοκοτρώνη και τó Χρυσοσπάθη έχει μεγάλο ένδιαφέρον. 'Η αντίληψη πού είχαν οι Πελοποννήσιοι για τόν άγώνα στο Βορρά άφήνουν βαθείά έντύπωση στόν άναγνώστη, αλλά και οι λεπτομέρειες τής άλώσεως τής Τριπολιτσάς καθώς και οι σχέσεις των κοτζαμπάσηδων προς τούς καπεταναίους έχουν μεγάλη σημασία, όπως φάνηκε άργότερα στ' άποτελέσματα.

'Ο Κασομούλης από την Τριπολιτσά φθάνει στο "Αργος και παρουσιάζεται στόν 'Υψηλάντη, δίνοντας τά συστατικά γράμματα τής Μακεδονίας. Μας πληροφορεί τώρα για τó περιβάλλον του αντιπροσώπου του Γενικού 'Αρχηγού, πού κανένas δέν τόν λογάριζε, την πολιτική κατάσταση, πού έπικρατούσε στο Μωριά, και για τή συζήτησι πού έγινε επάνω στην έκστρατεία του 'Ολύμπου.

Ξεκινώντας ο Μακεδών άπεσταλμένος από τó "Αργος με τόν Γρηγόριο Σάλα, ως άρχηγό τής έκστρατείας του 'Ολύμπου, περιέρχεται άσκοπα, από τó φταίξιμο βέβαια του Σάλα, τά νησιά του Αιγαίου. 'Εδω μας δίνει μιá ωραία περιγραφή του κοινωνικού βίου των νησιωτών και πρό πάντων των Ναξιωτών, συγχρόνως δέ μας πληροφορεί για τά ωραία πατριωτικά αίσθήματα των νησιωτών απέναντι στόν άγώνα του 21.

Τέλος ύστερα από περιπλανήσεις φθάνει ο Κασομούλης στόν "Όλυμπο με λιγοστά πολεμικά έφόδια και στις 13 Μαρτίου 1822 έρχεται και ο άπερίγραφος Σάλας με τούς έπιτελείς του. 'Αρχίζουν άμέσως οι έχθροπραξίες πού βάσταζαν κανένα μήνα και τελικά οι ύπερασπιστές σέ κακά χάλια διεσκορπίσθησαν. 'Ο Κασομούλης με κάτι ύπολείμματα, σάν περιπλανώμενος πολεμιστής, αλλά με πίστι στόν άγώνα φθάνει στόν 'Ασπροπόταμο και προσκολλάται στόν άρματωλό Νικόλαο Στουρνάρη, ό όποιος έκτιμώντας χαρακτήρα και πατριωτισμό τόν προσλαμβάνει γραμματικό του, όπως συνήθιζαν τότε οι Καπεταναίοι.

Τώρα ο περίεργος αυτός πολεμιστής και γραμματικός μαζί, περιγράφει τις σχέσεις των Αίτωλοακαρνάνων άρχηγών, τις διχονοίες των, την εμφάνισι του Καραϊσκάκη και τις άντιζηλιές γύρω από την άρχηγία των άρματωλι-

κιών, πρό πάντων εκείνου τοῦ τῶν Ἀγράφων, ποῦ προσπαθοῦσε ὁ Καραϊσκάκης νὰ τὸ καταλάβῃ, ἐκτοπίζοντας τὸν ἄλλο ὑποψήφιο Ράγκο. Ἐν συνεχείᾳ ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἐκτρατεία τοῦ Σκόδρου πασᾶ ἐναντίον τοῦ Ἀσπροποτάμου καὶ τῶν Ἀγράφων, τὶς μάχες ποῦ ἔγιναν σ' αὐτὰ τὰ μέρη, τὸ προσκύνημα τοῦ Ἀσπροποτάμου καὶ τὴν ἀναχώρησι τοῦ Καραϊσκάκη στὴν Κεφαλωνιά, λόγω τῆς ἀσθένειας ποῦ τὸν βασάνιζε.

Τὰ ὑπόλοιπα γεγονότα ἀναφέρονται στὴν ἀφιξι τοῦ λόρδου Βύρωνα στὸ Μεσολόγγι, στὴν δρᾶσι τοῦ Μαυροκορδάτου, καθὼς καὶ στὴ δίκη τοῦ Καραϊσκάκη, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἕνα ἀπ' τὰ σπουδαιότερα κεφάλαια τοῦ συγγράμματος, λόγω τῶν περιστάσεων ποῦ διεξήχθη καὶ τῆς σκοπιμότητος ποῦ τὴν ἐπέβαλλε. Ἐνδιαφέρουν πολὺ ἔχει καὶ ἡ ὥς συνέχεια τῆς δίκης τοῦ Καραϊσκάκη ἐπακολουθήσασα ἀνωμαλία καὶ οἱ αἰματηρές συγκρούσεις του μὲ τοὺς ἀντιπάλους στὰ βουνὰ τῶν Ἀγράφων.

Στὸ τελευταῖο κεφάλαιο, ὁ Κασομούλης ἀσχολεῖται μὲ τὴν τοπικὴ συνέλευσι τοῦ Αἰτωλικοῦ, τὸ ὁργανωτικὸ σύστημα τοῦ Μαυροκορδάτου, τὴν ἀφιξι τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ ἐμφύλιου πολέμου τοῦ Μωριᾶ ποῦ κυνηγοῦσαν οἱ Ρουμελιῶτες τοῦ Γκούρα. Μὲ τὴν ἀναχώρησι τοῦ Κασομούλη γιὰ τὸ Ναύπλιο οὐκ ἐπίσημος ἀντιπρόσωπος τοῦ Στουρνάρη στὴν Κεντρικὴ Διοίκησι, τελιώνει ὁ πρῶτος τόμος τῶν Ἐνθυμημάτων.

Τὴν ἱστορία τοῦ ἀρματωλισμοῦ ὁ Κασομούλης τὴν ἔγραψε τελευταῖα καὶ τὴν ἔβαλε σωστὴ κορῶνα στὴν ἐργασία του. Ἐδῶ μᾶς παρουσιάζεται σωστός συγγραφέας μὲ μεστωμένη σκέψι καὶ συνθετικὴ δύναμη ἀξιοπρόσεκτη. Εἶναι ὁ μόνος καὶ μοναδικὸς ἱστοριογράφος τοῦ ἐλληνικοῦ ἀρματωλισμοῦ, ἕνα θέμα ἀπὸ τὰ πρὸ δύσκολα. Ἡ κριτικὴ φυσικὰ θὰ καθάρισι καὶ θὰ τακτοποιήσῃ πολλὰ, ἀλλὰ τὸ ἔργο αὐτὸ πιστεῶ, ὅτι θ' ἀποτελέσῃ τὴ βάσι γιὰ μιὰ κατοπινὴ συστηματικὴ ἐργασία.

Ἄς ἰδοῦμε ὅμως σύντομα τὰ σημεῖα ποῦ ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουν τὴ Μακεδονία. Ὁ Κασομούλης μᾶς παρουσιάζει τὴ δρᾶσι καὶ τὴ γενεαλογία τῶν ἀρματωλῶν ἀπὸ τὸ 17ο αἰῶνα κι' ὕστερα καὶ πρῶτο ἐπίσημο ἀρματωλὸ ἔχει τὸν περίφημο Μεϊντάνη ποῦ τὸν θέλει Κοζανίτη (σελ. 4), ἐπηρεασμένος βέβαια ἀπ' τὴν καταγωγὴ τοῦ ὁμώνυμου Παπαχαρίση Μεϊντάνη, τοῦ διαβασμένου κληρικοῦ συγγραφέα καὶ Φιλικοῦ. Εἴν' ἀλήθεια πὼς ὁ Μεϊντάνης (ὄχι Μεγδάνης) ἔδρασε στὰ Θεσσαλομακεδονικὰ διαμερίσματα (πρβλ. Ι. Βασδραβέλλη, Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας Ἀγῶνας, Θεσσαλονίκη 1940 σελ. 244), ἀλλὰ τίποτε δὲν μᾶς πείθει ἐξ ὧν γνωρίζομεν, πὼς ὁ ἀρματωλὸς αὐτὸς εἶναι Μακεδὼν. Νομίζω λοιπὸν πὼς ἀξιοπιστότερος ἐδῶ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὁ Κ. Σάθας (Χρυσῆς τόμ. 3, 1865, σ. 692) ποῦ παραδέχεται τὸν Μεϊντάνη Αἰτωλοακαρνανά. Ἀλλὰ καὶ στὴν Κοζάνη δὲν ὑπάρχει γραπτὴ ἢ προφορικὴ παράδοσι γιὰ Κοζανίτη ἀρματωλὸ μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα. Ἀπ' τὴ μικρὴ ἐνθύμησι ποῦ βρῆκε ὁ κ. Μ. Καλινδέρης (Γραπτὰ μνημεῖα Δυτ. Μακεδονίας, Πτολεμαῖς, 1940, σελ. 54) στὸ Βελβενδὸ γιὰ τὸν Μεϊντάνη δὲν βγαίνει τίποτε διαφωτιστικόν.

Μᾶς κάμνει ἐντύπωσι πὼς ὁ Κασομούλης δὲν μᾶς λέγει τίποτε γιὰ τοὺς ἀρματωλοὺς τοῦ Βερμίου καὶ τοῦ Ὀλύμπου ποῦ ἔδρασαν τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεϊντάνη. Τὸν Περδικάρη, τὸν Πολύζο ἢ Καλόγηρο, τὸν Σερμπέτη, τὸν Καραδῆμο (βλ. Βασδραβέλλη, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 4, 5, 6, 241 — 248), ἀλλ' οὔτε καὶ γιὰ τὴ μεγάλη οἰκογένεια τῶν Ζιακέων, ποῦ 200 ὁλόκληρα χρόνια βαστοῦσε τὸν ἀγῶνα ἀπὸ τὰ Γρεβενὰ ἕως τὰ Ζαγοροχώρια, καθὼς καὶ γιὰ τὸν Γιάννη Πρί-

φτη, πού ἄφησε ἐποχή ἀλησμόνητη στὴ Σαμαρίνα καὶ γενικά στὴν Πίνδο. (Πρβλ. Wace - Thomson, *the Nomads of the Baluans* σ. 148 — 149 - Βασδραβέλλην ἔνθ' ἄνωτ. σ. 12 — 13, ὅπου καὶ τὸ τραγούδι τοῦ Πρίφτη.)

Ἄγνωστους ἄρματωλούς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μᾶς παρουσιάζει ὁ Κασομούλης τοὺς Βλαταιώτας Βράκαν καὶ Ντόκον, τοῦ ὁποῦ ἀπόγονοι ἀσχολούμενοι μὲ τὴν κτηνοτροφία σώζονται σήμερα στὸ Βλάτσι.

Τὰ « Στρατιωτικά ἐνθυμήματα » παρέχουν πολὺτιμες πληροφορίες γιὰ τὸ ἔργο τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας στὴ Μακεδονία, γιὰ τὰ πατριωτικὰ κινήματα καὶ τὶς ἰδέες τοῦ λαοῦ τῆς. Ἰδιαίτερα γιὰ τὸ κίνημα τοῦ Ὀλύμπου καὶ τὶς ἄγνωστες ἕως τώρα λεπτομέρειες. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Ἡμερολόγιο τοῦ Θεοφίλου Καίρη, πού ἔχει λιγοστὰ πράγματα, μόνον ὁ Κασομούλης μᾶς δίνει μιὰ ζωντανὴ εἰκόνα τῆς ἀδόξου αὐτῆς ἐκστρατείας. Ἐδῶ ὁ Κασομούλης παρασύρεται ἀρκετὲς φορές ἀπὸ μιὰ εὐαισθία ἢ κρίσι τοῦ ἀπάνω σὲ γεγονότα ὑφίσταται κάποτε ἐπιρροές καὶ πρέπει νὰ τὸν συμβουλευώμεθα μὲ προσοχή. Σὲ πολλὰ σημεία καὶ πρὸ πάντων ἐκεῖ ποῦ ἀνεμίχθη προσωπικὰ ὁ Κασομούλης, αὐτοβιογραφεῖται.

Οἱ λεπτομέρειες πού δίνει γιὰ τὴν κίνησι τῶν Φιλικῶν στίς Σέρρες εἶναι ἐνδιαφέρουσες καὶ ἄγνωστες. Τώρα ἀντιλαμβανόμεθα γιὰτί οἱ Σερραῖοι δὲν μπόρεσαν νὰ κινηθοῦν, ἀφ' οὗ εἶχαν τόσο σπουδαῖο ἐπαναστατικὸ Κέντρο μὲ ἐπὶ κεφαλῇ τὸν Μακεδόνα Μητροπολίτη Χρῦσανθο ἀπ' τὸ Γραμματικόβο τῆς Νιάουσας. Εἶχε γνωσθῇ ἡ κίνησι στοὺς Τούρκους καὶ κάθε ἀπόπειρα ἦταν καταδικασμένη, ὁ δὲ δεσπότης Χρῦσανθος σκέφθη κε φρόνιμα τὴν περίστασι αὐτή.

Στὴ σελ. 35 ὁ Βλαχογιάννης βάζει μιὰ ὑποσημείωσι γιὰ τὸ Ζαφειράκη Λογοθέτη, πολιτικὸ ἡγέτη τῆς Νιάουσας στὴν ἐπανάστασι. Δὲν ἦταν ὁ Ζαφειράκης προδότης· πρέπει νὰ ξεριζωθῇ αὐτὴ ἡ ἀνακρίβεια καὶ ἡ γνώμη τῶν περισσοτέρων ἱστοριογράφων, (βλ. σχετικὰ: Βασραβέλλην ἔνθ' ἄνωτ. σ. 156.) Ἔδρα τοῦ Καντῆ, Γενιτζέ-Βαρδάρ ἦσαν τὰ Γιαννιτσά, ἡ δὲ Νιάουσσα εἶχε δικὴ τῆς Καντῆ τὸν Ἀβδούλ Βεχάπ, πού σκότωσαν οἱ Νιαουσσαῖοι στὰ 1822 (σελ. 135 ὑποσ. 1).

Ὁ Νικ. Λασπᾶς (μᾶλλον Λασπιᾶς) εἶναι Σιατιστινὸς καὶ ὄχι Καστοριανὸς (σελ. 142 ὑποσ. 1) λόγιος καὶ φιλικός, γραμματικὸς τοῦ Στυλεῖμάν Πασᾶ στὰ Τρίκκαλα καὶ ὕστερα τοῦ Χουρσήτ. (Φιλήμονος, Δοκίμιον, τόμ. Α' 399 καὶ Βασδραβέλλην, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 146.) Τὸ σπῆτι τοῦ σώζεται στὴ Σιάτιστα καὶ κατοικεῖται ἀπ' τὴν οἰκογένεια Γκαρκατσούγια.

Ὁ Νιόπλιος λέγεται Γεώργιος Ρούσης Νιόπλιος, κατὰ παραφθορὰν τοῦ nobilis = εὐγενής. Κληρονόμησε τὸν τίτλο ἀπ' τὸν πατέρα του, διδάκτορα τοῦ Πανεπ. στὴ Ραδόνα. Ὁ λογιώτατος Κασομούλης τὸν ἔφτιασε Νεόπουλο.

Ὁ Παναγιώτης Ναοῦμ εἶναι ἀπὸ τὴν Ἑδεσσα (Βασδρ. 148, 157, 219, 231) καὶ « αἱ ὥραιαι καὶ σεμναὶ παρθέναι τῶν δύο πολιτειῶν ἐκείνων » εἶναι μόνον Σιατιστινές· ἀπ' τὴ Χώρα καὶ τὴ Γεράνεια.

Τὰ γράμματα πού ἔδωκε ὁ Κασομούλης στὸν Καπετὰν Διαμαντῆ (σ. 146) εἶναι προφανῶς ἀπ' τοὺς Σιατιστινοὺς. Δὲν νομίζω νὰ ἔχουν σχέση μὲ τὴ σύνοδο τῶν ἄρματωλῶν, πού ἐγινε τὸ Φλεβάρη τοῦ 1822 στὸ Βέρμιο κι' ἀπετάθησαν στὸν Δ. Ὑψηλάντη καὶ τὸν Καρατζᾶ. Ὁ Καρατάσιος ἔλειπε τότε στὴ Θεσσαλία, χτυπώντας τουρκικὰς ὀπισθοφυλακὰς. (Ἐπιστ. Ἡβου Ρήγα παρὰ Βασδρ. σ. 147.) Στὸ Βέρμιο ἐφθασεν ἀρχὰς τοῦ 1823.

Στή σελ. 150 (ύποσ. 1) βγαίνει πάλιν στη μέση ή γνώμη του Σπηλιάδη (Α, 252) ότι ο προύχοντας της Βάλτας Ίωάννης Χατζηχριστοδούλου ή Γιαννιός ήταν προδότης. Συκοφαντία, που όφείλεται στο ότι ο Σπηλιάδης παρασύρθηκε από τη γνώμη μερικών Άγιορειτών. (Βασδρ. 119.)

Καί τώρα μερικά για τόν "Όλυμπο καί τη Νιάουσσα. Τό μεγαλύτερο ατύχημα για την έκστρατεία του Όλύμπου ήταν ότι είχε αρχηγό τόν Γρηγ. Σάλα, άσήμαντο άξιωματικό του Ρωσ. στρατού καί φίλο του Δημ. Ύψηλάντη. "Ετσι πήγαν άδικα οί θυσίες της Μακεδονικής αύτης περιφέρειας, που άν άρχιζε ένωρίτερα τόν άγώνα μ' ένα πρόσωπο σημαντικό επί κεφαλής, θά βαστούσε σταθερά για κάμποσο καιρό καί θ' ανακούφιζε τούς γενναίους υπερασπιστές της Νιάουσας. Είναι όμως επίσης άλήθεια πώς ό "Όλυμπος καί τά Πιέρια τήν έποχή εκείνη δέν είχαν άρματωλούς μέ δύναμι καί όργανωσι όπως στα παλαιότερα χρόνια.

Ό Κασομούλης (σελ. 198 κ.έξ.) ούτε στη Νιάουσσα πήγε ούτε καί μεγάλη σχέση είχε μέ τούς υπερασπιστάς της· αλλά καί « ό πανδαμάτωρ χρόνος » τόν έκαμεν νά λησμονήσ η καί νά μπερδέψη ώρισμένα γεγονότα Ιστορικά γύρω άπ' τόν άγώνα της μαρτυρικής αύτης πόλεως.

"Ετσι στη σελ. 189 γράφει για κάποια δυσπιστία μεταξύ Καρατάσιου - Ζαφειράκη - Γάτσου. Τέτοιο πράγμα δέν σημειώθηκε τουλάχιστο στον άγώνα της Νιάουσας. Ό Ζαφειράκης πολιτικός άρχηγός, ό Γέρω Καρατάσιος στρατιωτικός μέ ύπαρχηγό τόν Άγγελή Γάτσο, συμφωνούσαν καί συνεργάζονταν άπόλυτα (Βασδρ. 154 κ.έξ.). Έξαιρείσι βέβαια άποτελούσε ό Διαμαντής στην Καστανιά, άλλ' αύτός πολεμούσε για τόν έαυτό του περισσότερο καί ύπωπτεύετο τούς πάντας.

Ό πατέρας του Κασομούλη (σελ 207) γράφει καθαρά στο συγγραφέα μας ότι ή Νιάουσσα κήρυξε τήν επανάστασι στις 19 του Φλεβάρη· αύτή είναι ή ακριβής χρονολογία καί αποδεικνύεται άπό πληθώρα έγγραφων που δημοσιεύομεν (Βασδρ. σ. 162 κ. έξ.), άλλά ό Κασ. καί ό Βλαχ. αφήνουν νά υποθέσ η κανείς ότι όταν έστάλη ό Μιχ. Κανούσης στη Νιάουσσα μέ γράμματα του Καίρη έκ μέρους του άρχηγού του Όλύμπου Σάλα (13 Μαρτίου 1822) δέν είχε ακόμα άρχίσει ό άγώνας. Ό Κανούσης πήγε άργά στη Νιάουσσα καί δέν βλέπουμε νά προσέφερε κάτι τό θετικό στον άγώνα εκεί. Η σύγκρουσι στην Παναγία του Ντοβρά έγινε τό τρίτον δεκαήμερο του Φλεβάρη. Είναι ή πρώτη νικηφόρος σύγκρουσι έναντίον του Χατζή Μεχμέτ Άγα (δηλ. του Κεχαγιά - μπε), που τήν άρχισεν ό Καρατάσιος καί τήν τέλειωσε μέ τή σύμπραξι του Γάτσου - Ζαφειράκη, που έφθασαν τ' άπόγευμα. Τό χωριό Δοβρά που ήταν ψηλότερα, Ν. Δ. του μοναστηριού, επάνω στο βουνό πυρπολήθηκε στα 1822 άπ' τό Μεχμέτ Έμίν ή Έμπού Λουμπούτ, όπως κι' άλλα 120 χωριά στο Βέρμιο - Όλυμπο - Χαλκιδική. Συνεπώς οί γενναίοι Νιαουσσαίοι δέν περίμεναν τόν Σάλα για νά κηρύξουν τήν επανάστασι. Άλλά καί όταν άδοξα τέλειωσε ή τελευταία φάσι του άγώνος στα λημέρια των Λαζαίων, ό Καπετάν Διαμαντής (σ. 201 ύποσ. 4) δέν γύρισε στη Νιάουσσα για νά βοηθήσ η τόν Καρατάσιο, άλλά έμεινε στον Όλυμπο κι' ύστερα, μετά τή μάχη του Μπαμπά, πέρασε στη Σκιάθο καί στη Σκόπελο. (Πρβλ. Ι. Βασδραβέλλη, τόμ 1 σελ. 78-79.)

"Ασχετα όμως αυτές τίς λεπτομέρειες, τά Στρατιωτικά Ένθυμήματα του Κασομούλη είναι σημαντικώτατα καί προσφέρουν ύλικό σπουδαίο καί άγνωστο μέχρι τουδε, θά άποβοϋν δέ πολύ χρήσιμα για μιá συνθετικώτερη έργασία.

Ι. Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗΣ